www.kurdistannet.org
17-10-2006 20:40بەکاتی ناوەندی ئەوروپا

هۆکارەکانی پەنابەرەی و ڕووکردنە تاواوگە... ؟ (بەشی یەکەم) ... هەورامان عەلی تۆفیق

لە پرنسیپە سەرەکیەکانی جارنامەی مافی مرۆڤ ئەوەیە کە ئازادی نیشتەجێ بوون و هاتووچۆ و سەفەرکردن بۆ مرۆڤ و هەڵبژاردن و دەست نیشان کردنی ئەو شوێنەی دەیەوێ بەئازادی بژی...

لەو کاتێکدا ژیان و گوزەرانی پەنابەری لەوولاتانی ئەورووپی و دواتر ئەگەر یەك بەیەك دەست نیشانی ئەو وڵاتانە بکرێت و ئەو جۆرە دەوروبەرو ژیانەدا سەپاوە دیاری بکەیت بێ گومان زۆر باروولایەنی جیاوازو هەندێ خاسیەت و سیستەمی نەگۆر بەدیاردەکەون ئەمەش لە ئەوروپا بۆ ئەمریکا و ئوسترالیا و هەندێ لە وڵاتانی شەرقی جیاوازی هەیە... کەواتە بەکورتی دەگەینە ئەو ئەنجامانە ژیانی کەسایەتی کورد ڕەفتارو جۆری کاری بیرکردنەوەو هەنگاونان بەرەو بنیادنانی پاشەڕۆژوی لە وڵاتێکەوە بۆ وڵاتێك دەگۆڕێت. ژیانی ئەمڕۆ لە تاراوگە یان هەندەران لەسەرەتای کەوتنە نێویەوە تائەو ڕۆژەی کۆتایی دێت هەمیشە لە گۆڕاندا دەبێت و بەجۆرەها شێوەو شێواز.. بەشێوەیەکی گشتی لەم بڕگەیە دا دەتوانم لەچەند خاڵێکی جیاواز و تایبەت دا کۆبکەمەوە و هەریەکەیان بەپێی پێویست باسیان لێوەبەکەین بە پەیوەست کردنەوەی بە قۆناغەکانی دەست پێ کردنی پەنابەری، بەڵام لەچوارچێوە و گرفت و ئاڵۆزی ژیان و کاردانەوە و ڕنگدانەوەی لەژیانی ئەمڕۆماندا چ کوردستان یان هەندەران.

کەواتە ڕاکردن و خۆدورخستنەوە لەو ژیانە هەنوکەییەی کورد تێیدا دەژی یەکێکە لەئامانجە سەرەکیەکانی کەسایەتی ئاوارەبوو بەڵام کۆمەڵە پەردەیەکی سپی و چەواشەکار بەسەر ڕاستیەکاندا دەدرێت و لەژێرناوی چارەسەرو و پارەو کارکردن و خوێندن و گەڕان و خۆشی و دونیا بینین و چەندین ناوی دی لەو کاروانە تازەی ژیان دەنرێت.. دەتوانین ناوی گۆڕان لەژیانێکی داسەپاو لەکێشەو گرفت و شەڕو دەربەدەری کە هیواو ئاواتەکانی کەسایەتی کوردی زیندەبەچاڵ کردووە و بەتایبەت لاوی یان گەنجی کورد.. چونکە کاتێك مرۆڤ ڕوو بەڕووی دووبەرەکی و براکوژی و کێشە بێ کۆتاکانی ناوخۆیی و فەرق و جیاوازی و گرفتە دەرەکیەکان دەبنەو هۆکارێك کە هەمیشە هەوڵ بدات بەهیواوە خۆیی لەو چەوساندەوەیە ڕزگاربکات و ئەو ڕزگاری و سەربەستی یە دەکاتە هیواو ئامانجی ئایندەیی خۆیی.

لەپێناو ئەو هیواو ئاوات و ئاکامانەدا قوربانی دەدات وبەرگەی هەموو دژواریەکانی ژیان دەگرێت.

بەڵام کاتێك کورد ببێتە دوژمنی کورد دەبێ چۆن بەرەنگار بوونەوە و کاردانەوەی دەرونی و سلبی بۆ سەر کەسایەتی کورد هەبێت و کام هیواو ئاوات و ئامانج لە دەرونیدا بێت.. ڕنگە هەبن بڵێن بۆ ئاشتی و یەك بوون و تەبایی چارەسەرە.. بەڵام ئەم چۆرە تەبایی و تێگەیشتنەی ئەمڕۆ لە ئارادایە، یان ئەوەی لە دێرزەمانەوە و لە دووتۆی کتێبە مێژوویەکانماندا بیاخوێنینەوە ئەوەمان بۆ دەسەلمێنن کە ئەم تەبایی و یەك بوون و پێکەوە ژیانەی نێوان لایەن و حزبە کوردیەکان دا هەیە ڕەنگە کەمێك خۆیی لە کۆڵەکەی مەحاڵی بدات و زۆرگران بێت کە کەسایەتی کورد بە بڕواوە لەم هەنگاوە بڕوانێ، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ سەر تاك واتە هەرکەس بەشێوازێك و بەو شێوەی کە خۆیی لە ڕاستیەکان دەگات لێکیان دەداتەوە کەواتە ئەم خاڵە بۆ ئێوەی خوێنەر بەجێ دەهێڵم... هەرچەندە ڕاکردن و دورکەوتنەوە چارەسەرنین بەڵام دانیشتن و سەیرکردن و کارکردن بە ڕەوت و سیستەمەش ڕاست نیە، کەواتە چارەسەر دەبێ چیبێت کام ڕێگا ئاسان و یاریدەدەربێت تابتوانین دەدەسەری و مەینەتیەکان و برینە کولاوەکانی سارێژ بکەین و دونیایەکی ئاسوودە و کامەران و یەکسان و بێ جیاوازی لە نێوان چین و توێژەکانی کۆمەڵگا لە هەژارو دەوڵەمەند، خاوەن دەسەڵات و بێ دەسەڵات.. بێ گومان زۆر هەن باس لە ئاوەدانی و کاری خزمەت گوزاری و پەروەردەی وگۆڕانی ژیانی خەڵکی کوردستان بەرەو باش و دڵخۆشکەر، دەڵێم ڕاستە زۆرکاری گەورەو باش کراوە و بەڕاستی لەخزمەتی جەماوەردان بەڵام خۆ دەبێ باس ئەوەش بکرێت لە پاڵ ئەم کارە باشانەشداجۆرەهاری کاری لابەلاو گەندەڵی و کاری نابەجێ

دەكرێن و زۆربەشیان لە ژێر پەردەی جۆراو جۆردا ئەنجام دەدرێن و كەسیش ناتۆانێ لێیان بپێچێتەوە، كەواتە ئەگەر من لەسەر حسابی هاورێكانم یان ئەوانەی كاریان لەگەڵ دەم خۆم پێگەیاند و بوومە خاوەن پارەو سەروەت و سامان و ئەوانەشی كە خاوەن قوربانی و چەندین ساڵە ئاوارەو دەبەدەری و چەندین ناخۆشی و گرفت و جۆرەها كار لە پێناوی میللەت و ئەوجا ئەو لایەنانەی كە كاریان تێدا كردووە بەڵام ئەمڕۆ لە دەرەوەی گۆرەپانەكەدان و ئەو گۆرەپانەی چەند ساڵێك لەمەو بەر كاریان تێدا كردووە ئەمڕۆ بەدەست هەندێك كەسانی ترەوەن و لەوانەیە لەو ئاستەدا نەبن كە پێویست بێت لێرەدا مەبەستم زۆر لەو دەزگاو شێوانەیە كەخزمەت گوزارین پێویستیان بە كەسانی بەتوانا و خاوەن شارەزایی تەواو مۆدێرن هەیە.. ئەوانەش كە لەوراستیانە هەڵدێن وەنەبێ بیریان لەوەنەكردبێتەوە چارەسەر بۆكێشەكان بدۆزنەوە و هەوڵبدەن رۆڵێكی باش و خزمەت گوزار بگێرن و كێشەكان بنەبڕكرێن بەڵام سوودی نەبووە و بگرە ژیانی خۆشیان خستۆتە خەتەرەوە لەو پێناوەدا.. ئەمە لەلایەك ئەوانەی كە رۆشنبیرو كەسانی شۆرشگێڕ و دڵسۆز بە كورد و كوردستان بەڵام ئەوەناگەیەنێ كە هەموو ئەوانەی رویان لە هەندەران كردووە لەم چین و توێژانەن.

سەرجەم ئەو هۆكارانە لەم چەند فاكتەرانەی خوارەوەدا یەك دەگرنەوە ئەوانیش:

- هۆكارە سروشتیەكان و گرفت و گێژاوە مێژوویەكان
- فاكتەرە رامیارەكان
- فاكتەرە ئابووریەكان
- فاكتەرە كۆمەڵایەتیەكان
- باری راگەیاندن

هۆكارە سروشتیەكان و گرفت و گێژاوە مێژوویەكان

دروست بوونی ژیان و نیشتەجێ بوون و دەست كردن بە كوشت و كاڵ و پاشان پیشەسازی و بەرهەم هێنان هاتە ئاراوە. رەنگە مێژووی مرۆڤایەتی و گەشەسەندن و پێشكەوتنە قۆناغ لە دوای قۆناغ چەند لایەنی باشەو چاكەیان بۆ مرۆڤ هەبوو لە هەمان كاتیش دا بوونەتە مایەی چەوساندنەوەو پێشێل كردنی مافەكانی لەلایەن كەسانی خاوەن دەسەڵات و سەرمایە ژیانی كۆیلایەتی یەكێكە لە قۆناغانەی كە مرۆڤ كۆچەری بەسەردا سەپێنێراو بوو واتە بەخۆاستی خۆیی نەبوو كۆچی پێدەكرا و ئەوەی دەی كری یان دەست گیری دەكرد بەخواستی خۆیی دەیگواستەوە، دوابەدوای دۆزینەوەی میتال و بەتایبەت ئاسن و جیابوونەوەی پێشەكان لە پێشەی كشتوكاڵ و زیادبوونی ئاڵوگۆڕ لە نێو بازاردا بەدیاركەوتنی كەلوپەل و بەرهەمهێنانیان بۆ بازارەكان و دروست بوونی پارەو پاشان دروست بوونی پێشبركێ بۆ زیاتر بەدەست هێنانی پارەو بوون بەخاوەن سەرمایە لەگەڵ بڵاوبوونەوەی قەرزو قەرزكاری و داماڵینی جوتیاران لە زەوی و زاری خۆیان و دەست بەسەرا گرتنی لەلایەن خاوەن دەسەڵات و سەرمایەكانەوە لەگەڵ دەركەوتنی چینی بازرگان و دیاربوونی شار وەك مەڵبەندێكی بازرگانی گەورە و باش.

مێژوی میسری كۆن كە رژێمێكی ئابوری ئەو دەوڵەتانەی لەسەربنەرەتی رژێمی كۆیلایەتی دروست بوو بوون، هەروەها مێژوی یۆنان و رۆمانەكان لە 24 ی پێش زایندا ژمارەی كۆیلەكان لە رۆما گەیشتە پتر لە 20 ملیۆن بەرامبەر 214 هەزار هاونیشتمانی سەربەست، هەروەها لە ئەسینا ساڵی 309 ی پ. ز كۆیلەكان گەیشتنە 400 هەزار كۆیلە لەكاتێكدا ژمارەی دانیشتوانە سەربەستەكان لە 21 هەزار تێ پەرنەدەبوو، پورتوغالیەكان یەكەم وڵات بوون كە دەستیان بەراو كردنی رەش پێستەكان كرد لە ناوەراستی كیشوەری ئەفریقاوە دیان گواستنەوە بۆ ئەمریكا لە ساڵی 1503 دا بەرەو (سان دۆمینجۆ) . ئینگلیزەكانیش لەساڵی 1563 دا بەشداریان لە بازرگانی كردن بە كۆیلەكانەوە بەشداریان كرد.

گۆڕانکاری پێشکەوتنەکان بەهۆکارەکانیانەوە تا گەیشتە هۆکاری بڵابوونەوەی بیری ڕامیاری و ئاینی نوێ.. دۆزینەوە جوگرافیەکان و داگیرکردنە ئەوروپیەکان و بڵاوبوونەوەی جوڵانەوەی ڕۆشنبیری و دۆزینەوەی داهێنان و چەندەها دۆزراوەی زانیاری پڕ بەهاو بایەخ. لەسەدەی 16 وە ئەوروپا بەرەو زیادبوونی دانیشتوان دەڕۆیشت و زیاتر ئەم دیاردەیە لەشارەکاندا بەرچاووتربوو هەندێکیش لەو بیرە ڕامیاریانەی لەو سەردەمەدا بڵاوبوونەوە لەگەڵ چەند پەیڕەوێکی ئاینی کە ئەم ڕامیاری چەوساندنەوەی ئاینی لە هەندێك وڵاتدا بووە هۆی کۆچ کردنی ئەو کۆمەڵە چەوسێنراوانە بۆ ولاتانی تر... ساڵانی 1292 موسوڵمانەکان لە ئیسپانیا دەرپەڕێنران هەروەها هیگۆنوتەکان لە فەرەنسا ڕایان کرد بەرەو هۆڵەندا و ئینگلستان و کاسۆلیکەکان ڕێبازگە ئاینی یەکانی تریان دەچەوساندەوە، لەڕووی دۆزراوە جوگرافیەکان و داگیرکردنە ئەوروپایەکان لە ساڵانی 1492 بە پاپۆڕە ئیسپانیەکان توانیان چەند دورگە و ناوچەی گرنك لە ئەمریکای خواروی ئەمریکا بدۆزنەوە.. لەگەڵ پورتوغالیەکان توانیان کە دەرگای ئەمریکای خووار و ناوەڕاست بکەنەوە ئەمریکای سەروو لەلایەن ئیگلیزەکان و هۆڵەندە و فەرەنسی یەکانەوە بدۆزرێتەوە و پاشان تەشەنەی کرد بۆ کیشوەری ئەفریقا، ، ئەمەش بووە هۆی کۆچ کردن بۆ ئەو شوێنە دۆزراوانەوو یان لەو شوێنە دۆزراوانەوە بۆ وڵاتانی ئەوروپی.. سەیری کۆچی حەزرەتی ئیبراهیم بکەین و دواتر کۆچ کردنی موسڵمانان بۆ حەبەش لە دەست قورەیشەکان و پاشان فەرمانی پێخەمبەر بۆ موسوڵمانان بۆ کۆچ کردن بۆ مەدینە بەهۆی ئەو زوڵم زۆرەی کە دەکرایە سەریان لەلایەن قورەیشەکانەوە، ئەویش بەمەبەستی مانەوەی ژیان و پاراستنی گیانیان دواتریش کۆچ کردنی پێخەمبەر و هاوەڵانی بۆ مەدینە، کەواتە لێرەدا بەشێوەیەکی گشتی زۆر بەکورتی باسی چەند لەو جۆرو شێوە کۆچ کردنانەمان کرد و سەرجەمی ئەو دەرهاویشتنانەی لە کۆچ کردن بۆ مان دیاربوون دەتوانین بڵێین ئەم کۆچ کردنانە لەلایەن خەوڵکانێکی دیاری کراو یان ناوچەیەکی دیاری کراو بۆ مەبەستێك و ئاکامێك کەبێگومان ئەویش دیاری کراو دەبێ... کەم بوونەوەی ژمارەی کۆمەڵە کۆچەرەکان بەهۆی سەختی بارودۆخ و ڕوودانی شەڕو شۆڕ.. کەم بوونەوەی ژمارەی دانیشتوان و ڕەچەڵەکی بەهۆی داگیرکەرانەوە، هاتنی نەخۆشیە کوشندەکان، گۆڕینی ڕەوشە فیزیایەکانی کۆمەڵە ڕەگەزپەرستەکان بەهۆی ژن هێنان و ژن خوازیەوە، گۆڕینی کولتورو کەلەپوورە ڕەسەنایەتیەکان، ، تێکەڵ بوونی کولتوری و ڕەوشی نوێ ژیان.. گۆڕینی زمان و تێکەڵ بوونی لەگەڵ زمانەکانی تر لە کۆچەران و دانیشتوانی ئەسڵی.

کە واتە باسمان لە کۆچ کردنی سەرەتایی و کۆچ کردکی سەپێنراو کرد، پاشان ئەو کۆچانەی پێش جەنگی جیهانی یەکەم و دووەم دوایی، چەند ماوەی نێوان سەدەی نۆزدەو بیستەمدا ملیۆنەها ئەوروپی ڕۆژئاوا و دواتریش ڕۆژهەڵات بەهۆی گەڕان بەدوای پەنابەری سیاسی و سەربەستی ئاینی و ڕەخسانی ئەو هەلە ئابووریە لە ئەمریکای باکورو باشور، پاشان ئەفریقا و ئوسترالیا و نیوزلانداو چەندین شوێنی تری ئەم دونیایە نیشتەجێ بوون، هەندێك لەوانەش بە ڕێگای دەریاوە بۆ مەبەستی کارکردن ڕوویان لە فلیپین و هاوای و ئەمریکا کردووە، ، یان لێشاوی کۆچ کردنی موسوڵمانانە لە هێز بۆ پاکستان بەرێژەی 6، 6 ملیۆن سیخ و هیندۆس بۆ هیندیستان کۆچیان کرد.. هەروەها لەدوای ساڵی 1948 و دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسرائیل بووە هۆی کۆچ کردنی سەدان هەزار جوولەکە بۆ ئەو وولاتە لەگەڵ کۆچ کردنی هەرەفراوانی جووەکان لە ساڵی 1989 ڕیدا دوای ئەوەی یەکێتی سۆڤیەتی پێشوو یاساو ڕێسا ئالۆزەکانی کۆچ کردنی ئاسانتر کرد و دوای هەرەس هێنانی یەکێتی سۆڤیەت لە ساڵی 1990 ژمارەی جووە کۆچ کەرەکانی نیمچە دوورگەی هێدی ئەو توندو تیژیەی لەگەڵ پارچە پارچە بوونی یوگسلافیا وە هاتە ئاراوە و بووە هۆی پەیدابوونی چەن وڵاتێکی رشەگەزپەرست کە ئەوانیش لە ساڵانی 1990 ەکان بوونە هۆی ئەوەی کە ملیونە ها هاووڵاتی یوگسلافی وولات بەجێ بهێڵن.. یان بەهۆی داگیرکردنی

ئەفغانستان لەلایەن سۆڤیەتەوە ساڵی 1980 زیاتر لە 5 ملیۆن ئەفغانی ئاوارەبوون و وڵاتیان بەجێ هێشت وە لەساڵی 1991 بەهۆی شەڕی ناوخۆی ئەفغانستانەوە ژمارەی پەناهەندەکانی ئەفغان ڕێژەی هەرەزۆری پەنابەربوون لە وڵاتاندا و بەتایبەت ئێران، هەروەها شەڕی عێراق ئێران و ئاوارەبوونی سەدان هەزار هاووڵاتی عێراقی لە عەرەب و کورد و کەمەنەتەوایەتی کانی ترەوە دەرکردنی کوردە فەیلیەکان و پەنابەریان لەئێران، پاشان ڕاگوێزانی زۆرەملێ و دەرپەڕاندنی خەڵکانی نێو دێهاتەکان و ئاوارەبوونیان لە ئۆردوگا زۆرەملێ کان و پاشان کۆڕەوەکەی ساڵی 1991 کە زیاتر لە چوار ملیۆن کورد ئاوارەی سەر سنوورەکانی ئێران و تورکیا بوون. لێرەدا دەتوانم کۆتایی بەم پێشەکیە بۆ هۆکارو دەرهاویشتە تایبەتیەکانی کۆچ بەشێوەیەکی گشتی و بۆ کورد بەتایبەتی و مەبەستی سەرەکی من لێرەدا ئەوەیە کە باس لەسەر هۆکارەکانی کۆچ و پەنابەری کورد بکەم بەڵام واشم بەباش زانی بەکورتەیەکی کورت بەم شێوەیە بدوێم و پاشان بێمە نێو ناوەڕۆکی بابەتەکەوە، بۆیە بابەتی دواتر لە فاکتەرە ڕامیاریەکانەوە دەست پێ دەکەم بەڵام لە بەشی دووەمی ئەم باسەماندا...